

Αθηνά Αθανασίου (επιμέλεια και εισαγωγή), *Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική*.
Αθήνα: Νήσος, 2006.

Το φύλο ή το κεφάλι;

Hélène Cixous

[...]

Πρώτα πρώτα θα έπρεπε να μιλήσει η γυναίκα, να αρχίσει να λέει, και να μην αφεθεί να πει ότι δεν έχει τίποτα να πει! Να μην αφεθεί να μάθει στο σχολείο ότι οι γυναίκες εκ φύσεως προορίζονται να ακούνε, να πιστεύουν και να μην ανακαλύπτουν τίποτε. Θα έπρεπε να τολμήσει να πει όλα όσα έχει να πει για το δώρο, για μια κάποια δυνατότητα προσφοράς, η οποία δεν θα αφορά το δώρο που παίρνει αλλά το *δώρο που δίνει*. Θα έπρεπε να μιλήσει για τη δική της απόλαυση, τη jouissance –κι ένας Θεός ξέρει πόσα έχει να πει– έτσι ώστε να κατορθώσει τελικά να αποδεσμεύσει τόσο τη γυναικεία όσο και την ανδρική σεξουαλικότητα, και να απαλλάξει το σώμα από το φαλλοκεντρισμό, να απελευθερώσει τον άνδρα από το φαλλό του, να τον κάνει να επιστρέψει σε μια σωματική επιφάνεια διάχυτου ερωτισμού και σε μια λίμπιντο που δεν θα οργανώνεται ηλιθιωδώς γύρω από το φαλλικό μνημείο αλλά θα είναι μετακινούμενη, διάχυτη και ανοιχτή στους «άλλους» της. Αυτό είναι πάρα πολύ δύσκολο: Πρέπει πρώτα πρώτα να απαλλαγεί από όσα συστήματα λογοκρίνουν κάθε απόπειρα γυναικείας ομιλίας. Πρέπει να απαλλαγεί από ό,τι συνεπάγεται κάθε γνωστική διεργασία ως εξουσιαστική λειτουργία, και συγχρόνως να το εξηγήσει. Να αποκαλύψει δηλαδή το βαθμό στον οποίο η γνώση γίνεται πάντοτε, στο πλαίσιο του πολιτισμού, συνεργός της εξουσίας. Να αποκαλύψει ότι όποιος είναι σε θέση να γνωρίζει αποκομίζει πάντοτε το κέρδος της εξουσίας· να καταδείξει ότι ανέκαθεν, και μέχρι σήμερα, κάθε σκέψη οργανωνόταν με σκοπό τούτο το κέρδος, την υπεραξία της εξουσίας που περιέρχεται στο γνώστη. Πάρτε για παράδειγμα τους φιλοσόφους, δείτε τη στάση της αυθεντίας που υιοθετούν, και θα διαπιστώσετε ότι κανένας δεν τολμάει να προχωρήσει ένα βήμα στο στοχασμό, όσον αφορά εκείνα που δεν έχουν ακόμα γίνει αντικείμενο σκέψης, χωρίς να τρέμει στην ιδέα ότι βρίσκεται υπό την επίβλεψη των προγόνων, των παππούδων, των τυράννων της έννοιας. Δεν κάνει ούτε βήμα χωρίς να σκεφτεί ότι πίσω από την πλάτη του καιροφυλακτεί πάντοτε το περίφημο Όνομα-του-Πατρός, για να μάθει αν γράφει όσα έχει να γράψει χωρίς ορθογραφικά λάθη.

Σκέφτομαι λοιπόν πως ό,τι έχουν να κάνουν οι γυναίκες και ό,τι θα κάνουν, μόλις πάρουν το ρίσκο να πουν όσα έχουν να πουν, θα τροποποιήσει οπωσδήποτε τη σχέση με τη μεταγλώσσα. Σκέφτομαι λοιπόν ότι μας έχει συνθλίψει εντελώς, και ιδίως σε χώρους σαν τα πανεπιστήμια, η άκρατη απώθηση που χαρακτηρίζει τα μεταγλωσσικά εγχειρήματα –δηλαδή το σχολιασμό του σχολίου και την κωδικοποίηση–, απώθηση στην οποία οφείλεται κάτι που συμβαίνει συχνότερα στις γυναίκες παρά στους άνδρες, το φαινόμενο να ρωτούν τη γυναίκα, ευθύς μόλις ανοίξει το στόμα της, εν ονόματι τίνος μιλάει, σε ποια θεωρία στηρίζεται, σε ποια αυθεντία αναφέρεται και από πού έρχεται. Με δυο λόγια, η γυναίκα πρέπει να συστηθεί, να δείξει την ταυτότητά της. Χρειάζεται ακόμη δουλειά ενάντια στην ταξινομητική κατηγορία, ενάντια στην ταξινομητική

διαδικασία, στην ταξινόμηση, στις κλάσεις. «Παρουσιάζομαι στην κλάση μου» σημαίνει παρουσιάζομαι για να εκτίσω τη στρατιωτική μου θητεία. Χρειάζεται ακόμη δουλειά ενάντια στη στρατιωτική θητεία κι ενάντια σε όλα τα σχολεία, ενάντια στον γενικευμένο ανδρικό ψυχαναγκασμό που ωθεί στην απόφαση, τη διάγνωση, την αναγωγή, την ονομασία – την ονομασία με τρόπο που θυμίζει περισσότερο το έργο της αστυνομικής λογοκρισίας, με την οποία και ισοδυναμεί η φιλοσοφική κατονομασία, παρά το έργο της ερωτικής ακρίβειας, στο οποίο συνίσταται η ποιητική ονοματοδοσία.

Στην πλειονότητά τους οι γυναίκες που γράφουν θεωρούσαν μέχρι τώρα ότι δεν έγραφαν ως γυναίκες αλλά ως συγγραφείς. Έφτασαν στο σημείο μάλιστα να διακηρύξουν ότι η έμφυλη διαφορά δεν σημαίνει τίποτε, ότι ήταν αδύνατον να καθοριστεί σε τι διαφέρει το ανδρικό από το γυναικείο μέσα στη γραφή... Όλοι γνωρίζουν ποιο είναι το νόημα όλων αυτών και σε τι συνίσταται η αμεροληψία όταν λέμε «δεν ασκώ πολιτική»! Είναι ο καλύτερος τρόπος να πούμε «ασκώ την πολιτική του άλλου»! Ε, λοιπόν το ίδιο συμβαίνει και στη γραφή! Οι περισσότερες γυναίκες είναι έτσι, ασκούν τη γραφή του άλλου, δηλαδή του άνδρα, κι όλο αφέλεια το διακηρύσσουν και το υποστηρίζουν σθεναρά, και τελικά η γραφή τους είναι ανδρική. Όταν επεξεργαζόμαστε το θέμα της γυναικείας γραφής, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή να μην πέσουμε στην παγίδα των ονομάτων: επειδή ένα κείμενο φέρει γυναικεία υπογραφή, δεν είναι οπωσδήποτε και η γραφή του γυναικείου. Μπορεί κάλλιστα να είναι ανδρική, όπως μπορεί να συμβαίνει και το αντίστροφο: η ανδρική υπογραφή δεν σημαίνει αυτόματα και αποκλεισμό του γυναικείου. Σπάνια συμβαίνει αλλά, επιτέλους, το γυναικείο υπάρχει σε γραφές με ανδρική υπογραφή: γίνεται κι αυτό.

Ποια κείμενα παρουσιάζονται ως κείμενα γυναικών και ως τέτοια αναγνωρίζονται στις μέρες μας; Τι σημαίνει αυτό και πώς μπορούμε να τα διαβάσουμε; Είμαι αναγκασμένη να θίξω το ζήτημα αυτό, διότι υπάρχουν κείμενα ουσιαστικά άγνωστα, πολλά ανώνυμα ακόμη κι ορισμένα που δεν έχουν ως τώρα εκδοθεί... Ορίστε ποια εντύπωση αποκόμισα από τις φετινές μου αναγνώσεις: Υπάρχουν αφενός πολλά κείμενα νεαρών γυναικών που θα έλεγα ότι γράφουν «την ιστορία της κοπελίτσας» μιας κοπελίτσας όμως που ξεκαθαρίζει τους λογαριασμούς της με την τραυματική παιδική της ηλικία. Πρόκειται για οδυνηρές ιστορίες, για ιστορίες ενηλικίωσης, οι οποίες διαδραματίζονται γύρω από την καλή και την κακή μητέρα: συχνά περνούν από το φόνο της μητέρας, από την αναγκαιότητα που οδηγεί στο φόνο της μητέρας, μια αναγκαιότητα η οποία δυστυχώς αναπαράγεται στη συνέχεια, γιατί η γυναίκα που είχε κακή μητέρα οπωσδήποτε υποχρεώνει στον αιώνα τον άπαντα άλλους –τις κόρες– να πληρώνουν το γεγονός ότι η ίδια είχε κακή μητέρα.

Το τελευταίο διάστημα διάβασα επίσης κείμενα γυναικών μεγαλύτερων σε ηλικία, κείμενα επιστροφής στο γυναικείο σώμα καθαυτό, πολύ σαρκικά, πολύ αισθησιακά, κείμενα εξερευνητικά. Τα κείμενα αυτά εκφράζουν, στ' αλήθεια, πείνα και δίψα: βουτηγμένα στο λεξιλόγιο, παραφορτωμένα με λέξεις, θυμίζουν ακόρεστη λεκτική λαιμαργία. Μοιάζουν να πάσχουν από κάτι σαν νεύρωση, δηλαδή είτε από ανορεξία είτε από βουλιμία. Ξαφνικά διαπιστώνετε απεριόριστη βουλιμία για το γλωσσικό σύστημα είτε αντίθετα βλέπετε ένα κείμενο ισχνότατο, που σε τρελαίνει ολότελα. Κατόπιν υπάρχουν και κείμενα «επιτυχημένα», που τα θεωρώ επίφοβα αλλά

ενδιαφέροντα. Λέω «επιτυχημένα» διότι πέρυσι ήταν το «έτος της γυναίκας», όπως όλοι πια γνωρίζουν, γεγονός που τρομοκράτησε τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τους εκδοτικούς οίκους, κι όλος ο κόσμος έσπευσε να εκδώσει κείμενα γυναικών. Όλοι λοιπόν οι εκδότες παρουσίασαν τουλάχιστον ένα γυναικείο κείμενο. Και μάλιστα το εντυπωσιακό είναι πως επιβραβεύτηκε η παράνοια! Τα κείμενα που προωθήθηκαν, που τράβηξαν την προσοχή, ήταν όσα έφερναν στο προσκήνιο μια γυναίκα τρελή, κατεστραμμένη, άρρωστη, κείμενα με ατμόσφαιρα φρενοκομείου, τα οποία δεν υστερούσαν σε ομορφιά και σε δύναμη· αυτό λοιπόν προβλήθηκε, σχολιάστηκε, υποστηρίχτηκε στον Τύπο... Πώς λοιπόν να μην πιστέψουμε ότι κατά βάθος ο κόσμος ίσως τελικά να βολευόταν αν τούτο εδώ ήταν όντως η γυναικεία γραφή, εκείνη ακριβώς για την οποία δύο μόλις χρόνια πριν αναρωτιόμασταν αν είναι δυνατόν να υπάρξει; Ξαναβρίσκουμε ολοταχώς, και μάλιστα πάνω στο φορείο αντί στο κρεβάτι, τη γυναίκα σε αποσύνθεση και μέσα στην οδύνη, κατακερματισμένη, κάτι που την καθιστά προφανώς ακίνδυνη. Χωρίς να συνδέεται με αυτό ακριβώς, αλλά όχι και χωρίς καμιά σχέση, θα έλεγα ότι σε κάποιο βαθμό πάρα πολλά από τα κείμενα αυτά τείνουν πρακτικά να επιτρέψουν, να εδραιώσουν τον τόπο όπου η γυναίκα χάνεται, όπου ο φόνος της γυναίκας διαιώνίζεται και όπου αντλείται όφελος από την αρρώστια. Είναι υπαρκτό το διαφορούμενο κέρδος που αποκομίζει κανείς από την ισχύότητα, από την απώλεια και τον πόνο, αντλώντας απ' όλα αυτά κάποιου είδους τραγικό γόητρο.

Παρακολουθώ γύρω μου την προετοιμασία και την ανάδυση της γραφής που δεν θα εξαντλείται σ' αυτό – τούτο θα υπάρχει πάντοτε, αλλά θα υπάρχουν, κατά τη γνώμη μου, κι άλλα πράγματα. Συγκεκριμένα, θα έπρεπε να επιζητούμε αυτό που ονομάζω «κατάφαση της διαφοράς», κάτι που δεν θα μοιάζει πια με αγρυπνία γύρω από το πτώμα της μουμιοποιημένης γυναίκας ούτε και με φαντασιωσική σκηνοθεσία του αποκεφαλισμού της, αλλά το εντελώς αντίθετο· θα είναι η προέλαση, η περιπέτεια, η εξερεύνηση των δυνάμεων της γυναίκας: της ισχύος της, των δυνατοτήτων της, της επίφοβης πάντοτε δυναμικότητάς της και των περιοχών της θηλυκότητας. Κάτι αρχίζει να γράφεται, κάτι που θα συγκροτήσει το γυναικείο φαντασιακό, δηλαδή τον τόπο των ταυτίσεων ενός εγώ που δεν θα αλλοτριώνεται πια από την εικόνα που του προτείνει το αρσενικό («Μοιάσε με τη γυναίκα που αγαπώ, δηλαδή με μια νεκρή γυναίκα»), αλλά που θα επινοήσει αντίθετα μορφές γυναικών σε πορεία ή «σε πτήση» –έτσι προτιμώ να το φαντάζομαι–, μια πορεία τέτοια που η γυναίκα αντί να πέφτει για ύπνο θα αναζητάει τον εαυτό της προς τα εμπρός και στο άλμα.

Μένει να γίνει πολλή δουλειά ακόμη πάνω στη γυναικεία απόλαυση και στην παραγωγή ενός ασυνειδήτου που θα διαφέρει ολότελα από το κλασικό. Το ασυνείδητο είναι πάντα πολιτισμικό, κι όταν μιλάει, διηγείται τις παλιές σας ιστορίες, διηγείται τις παλιές ιστορίες που ακούγατε ανέκαθεν, διότι συντίθεται από πολιτισμικά αποθνημένα. Ωστόσο, το ασυνείδητο το ξαναδουλεύει πάντοτε και η λίμπιντο που ανακτά τη δύναμή της, η λίμπιντο που δεν παραιτείται τόσο εύκολα, καθώς και το ενικό, το μη πολιτισμικό, η άγρια γλώσσα που μπορεί έξοχα να γίνει κατανοητή. Γι' αυτό το λόγο, σκέφτομαι, γίνεται *πολιτική* δουλειά, κι όχι μόνο λογοτεχνική, από τη στιγμή που κατορθώνουμε να κάνουμε τις γυναίκες να ασκηθούν στη γραφή μακριά από τη λογοκρισία, μακριά από την ανάγνωση, μακριά από το βλέμμα, μακριά από το ανδρικό αίτημα και μέσα στην τόλμη της

περιπλάνησης, του ρίσκου που αναλαμβάνει η γυναίκα ξεκινώντας να αναζητήσει τον εαυτό της στο άγνωστο.

Ορίστε με ποια κριτήρια θα χαρακτήριζα ένα σώμα κειμένων γυναικείο: Θα είχε ως αφηγηρία μια *γυναικεία* λιβιδινική οικονομία, θα είχε δηλαδή ως αφηγηρία μια καταστατική οργάνωση, ορισμένες ενέργειες, ένα σύστημα δαπανών που δεν βρίσκεται υποχρεωτικά υπό την αίρεση του πολιτισμού. Το γυναικείο σώμα κειμένων αναγνωρίζεται από το γεγονός ότι δεν έχει ποτέ τέλος: δεν έχει κατάληξη, δεν ολοκληρώνεται, κάτι άλλωστε που πάρα πολύ συχνά καθιστά το γυναικείο κείμενο δύσκολο στο διάβασμα. Είναι που μάθαμε να διαβάζουμε βιβλία τα οποία κατά βάθος θέτουν τη λέξη «τέλος». Ε, λοιπόν, ετούτο δεν τελειώνει, το γυναικείο κείμενο συνεχίζεται, και κάποια στιγμή ο τόμος κλείνει αλλά η γραφή εξακολουθεί, κι αυτό για τον αναγνώστη σημαίνει ότι τον εκτοξεύουν στην άβυσσο. Τα εν λόγω κείμενα επεξεργάζονται το ξεκίνημα κι όχι την καταγωγή. Η καταγωγή είναι ανδρικός μύθος, είναι η επιθυμία να γνωρίζω πάντα από πού έρχομαι· η ερώτηση «από πού έρχονται τα παιδιά;» είναι κατά βάθος μια απορία περισσότερο ανδρική παρά γυναικεία. Η σχέση με την καταγωγή, που έχει το μύθο του Οιδίποδα ως επιφανέστερη εκδοχή της, δεν στοιχειώνει το γυναικείο ασυνείδητο. Το ξεκίνημα αντίθετα, ή μάλλον τα ξεκινήματα, το πώς αρχίζεις, όχι μονάχα από ένα επιμέρους σημείο, όχι το να ξεκινάς από το φαλλό για να κλείσεις και πάλι με το φαλλό, αλλά το να αρχίζεις από όλες τις πλευρές συγχρόνως, τούτη είναι η γυναικεία εν-γραφή. Ένα γυναικείο κείμενο ξεκινάει ταυτόχρονα απ' όλες τις πλευρές, αρχίζει είκοσι, τριάντα φορές.

Το ερώτημα που θέτει κάθε γυναικείο κείμενο αφορά το δώρο: τι δίνει και πώς δίνει η γραφή αυτή. Δίνει λοιπόν την εκκίνηση, μια κι εδώ μιλάμε για τη μη καταγωγή και για τα ξεκινήματα. Ας πάρουμε την έκφραση «δίνει την εκκίνηση» στη μεταφορική της δύναμη: Δίνω την εκκίνηση σημαίνει γενικότερα δίνω *σήμα* για εκκίνηση. Νομίζω ότι σημαίνει κάτι περισσότερο από το δίνω σήμα για εκκίνηση, σημαίνει πραγματικά *δωρίζω*, *χαρίζω* την εκκίνηση, επιτρέπω την εκκίνηση, επιτρέπω τις ρήξεις, τα μέρη, τα μοιράσματα, τους αποχωρισμούς, *με αφηγηρία* τους οποίους ερχόμαστε σε ρήξη με την επιστροφή-στον-εαυτό, με το κατοπτρικό που οργανώνει τη συγκρότηση της ατομικής ενότητας, τη συγκρότηση της ατομικής ταυτότητας. Όταν μια γυναίκα γράφει χωρίς καταπίεση, φέρνει στο προσκήνιο τους άλλους της, όσο ή όσα μη εγώ διαθέτει, με τρόπο που καταστρέφει το πλαίσιο, λόγου χάρη, της οικογενειακής δομής: Η οικογενειακή δομή καθίσταται ανοίκεια, η γυναίκα αδυνατεί πια να σκεφτεί την υπόστασή της με βάση τους ρόλους που αποδίδονται στο πλαίσιο ενός κοινωνικού κυττάρου. Αυτό που τότε λοιπόν συμβαίνει είναι η χωρίς τέλος κυκλοφορία της επιθυμίας του ενός σώματος για το άλλο, υπόγεια, διαμέσου της έμφυλης διαφοράς, αλλά χωρίς τις εξουσιαστικές και γονικές σχέσεις που οργανώνονται μέσα στις οικογένειες. Πιστεύω πως η γονική σχέση κάνει άλμα, η ηλικία κάνει άλμα, ο χρόνος κάνει άλμα... Γυναικείο κείμενο είναι αυτό που μας οδηγεί στον αποχωρισμό, ένα δωρεάν αποχωρισμό: όχι εκείνον που ακυρώνεται αυτοστιγμεί, αλλά την αληθινή ικανότητα να χαλαρώνεις τη λαβή και να επιτρέπεις την αναχώρηση. Αυτό λοιπόν εκφράζεται μεταφορικά ως περιπλάνηση, ως ξεχειλίσμα, εκφράζεται μεταφορικά ως ανάληψη του κινδύνου που ενέχει το μη μετρήσιμο· κανένας υπολογισμός, το γυναικείο κείμενο είναι απρόβλεπτο, ούτε το ίδιο δεν προλέγει κάτι για τον εαυτό

του, ούτε το ίδιο δεν γνωρίζει τον εαυτό του, είναι λοιπόν πολύ ανησυχητικό. Δεν προεξοφλείται, και πιστεύω ότι το γυναικείο γράφεται μέσα στην απουσία προεξόφλησης: είναι αληθινά το κείμενο του απροσδόκητου.

Ας μην ασχοληθούμε με τη σύνταξη αλλά με τη φαντασίωση, με το ασυνείδητο. Και ως προς αυτό, όσα γυναικεία κείμενα διάβασα, όλα τους, βρίσκονται πολύ κοντά στη *φωνή*, βρίσκονται πολύ κοντά στη σάρκα της γλώσσας, πολύ περισσότερο από τα ανδρικά κείμενα... Ίσως γιατί σ' αυτά υπάρχει το στοιχείο της δωρεάς, ίσως γιατί δεν σπεύδουμε προς το θέλω-να-πω αλλά βρισκόμαστε κατ' αρχάς στο θέλω-να-αισθανθώ. *Αφή*, αυτό υπάρχει στο γυναικείο κείμενο, άγγιγμα, και το άγγιγμα αυτό περνάει από την ακοή. Γράφω γυναικεία σημαίνει αφήνω να εκφραστούν όσα λογόκρινε το συμβολικό, δηλαδή τη φωνή της μητέρας, σημαίνει αφήνω να εκφραστεί ό,τι πιο αρχαϊκό υπάρχει, η πιο αρχαϊκή δύναμη που συγκλονίζει το σώμα και που εισέρχεται από το αυτί, φτάνοντας μέχρι τα μύχια της ψυχής. Αυτό το βαθύ εσωτερικό άγγιγμα αντηχεί πάντοτε μέσα στο γυναικείο κείμενο. Την κίνηση, την κίνηση του κειμένου αυτού λοιπόν – η οποία σε καμιά περίπτωση δεν χαράζει δρόμο ευθύγραμμο– τη διακρίνω, στη ρέουσα εκμυστήρευση που εμφανίζεται μερικές φορές στα πρωτόγονα ή στα πρωτόλεια κείμενα, ως φαντασιωσικό με θέμα το αίμα, την περίοδο κ.λπ., αλλά που εγώ θα προτιμούσα να την εννοήσω ως έμμεση, ως εξαναγκαστική επιστροφή όσων αποκτήθηκαν αθέμιτα.¹ Και θα αντιπαρέθετα αυτή τη μορφή του γυναικείου κειμένου με το πένθος, τη θεμελιώδη δομή των σχέσεων ιδιοκτησίας.

Ο άνδρας δεν μπορεί να ζήσει χωρίς πένθος. Πρέπει οπωσδήποτε να πενθήσει. Με τον τρόπο αυτό αντιστέκεται, όταν πραγματοποιείται ο ευνουχισμός. Δηλαδή περνάει μέσα από τον ευνουχισμό, και με τη διεργασία της μετουσίωσης επανενσωματώνει το χαμένο αντικείμενο. Πενθώ θα πει δεν χάνω. Όταν χάνουμε κάτι, και η απώλεια αυτή είναι επικίνδυνη, αρνούμαστε ότι μαζί με το χαμένο πράγμα χάθηκε και κάτι από τον εαυτό μας. Έτσι, πενθούμε, σπεύδουμε να επανενσωματώσουμε όσα είχαμε επενδύσει στο χαμένο αντικείμενο. Ε λοιπόν, πιστεύω πως *η γυναίκα δεν πενθεί*, και σ' αυτό επίσης συνίσταται η οδύνη της! Το πένθος λήγει έπειτα από ένα χρόνο, και μετά πάει τέλειωσε, δεν υποφέρουμε πια. Η γυναίκα όμως δεν πενθεί. Κατά βάθος *δέχεται την πρόκληση της απώλειας* την οποία συνεχίζει να ζει: τη ζει, τη ζωντανεύει, έχει την ικανότητα να ζει μια ανοικονόμητη απώλεια. Δεν κάνει οικονομία στην απώλεια: χάνει χωρίς την οικονομία της απώλειας. Αυτό προσφέρει στη γραφή ένα σώμα βυθισμένο στη ρέουσα εκμυστήρευση, στην εκκένωση, στην έμμεση, σε αντίθεση με την ανδρική κατάποση... Χάνει, κι αυτό θα την οδηγούσε δίχως αμφιβολία στο θάνατο αν δεν παρενέβαιναν τούτες οι θεμελιώδεις κινήσεις του γυναικείου ασυνειδήτου (θα υποστήριζα μάλιστα πως σ' αυτό συνίσταται η *γυναικεία μετουσίωση*...), συγκεκριμένα η ικανότητα να περνάς από πάνω, από μια μορφή λήθης που δεν είναι η λήθη ως ταφή ούτε η λήθη ως φυγή, αλλά η λήθη ως αποδοχή. Είναι το *να παίρνει την απώλεια*, να την αναλαμβάνει, να τη ζει. Να κάνει το άλμα. Αυτό συνοδεύεται από την απουσία συγκράτησης: η γυναίκα δεν συγκρατεί. Δεν συγκρατεί, εξού και το αποτέλεσμα, η διαρκής επανεμφάνιση την οποία προκαλεί το να μη συγκρατεί. Μοιάζει με ένα είδος ανοιχτής μνήμης που αφήνει αδιάκοπα το καθετί να περνά. Και, στην οριακή περίπτωση, θα εγγράψει αυτήν ακριβώς τη μη συγκράτηση, τη μη εγγραφή: η γυναίκα εγγράφει τη μη εγγραφή, το δεν-συνέβη... Αυτό της

επιτρέπει να διαβαίνει τα σύνορα: Δεν βρίσκεται ποτέ ούτε έξω ούτε μέσα, ενώ το ανδρικό θα ανήκε στην τάξη του «ας επαναφέρουμε το έξω μέσα, αν γίνεται» και είναι αυτό το «ούτε έξω ούτε μέσα», είναι αυτό το «μακριά από την αντίθεση έξω/μέσα» που επιτρέπει τη διεργασία της αμφιφυλοφιλίας. Σε κάποιο σημείο η γυναικεία σεξουαλικότητα είναι πάντοτε αμφιφυλόφιλη. Αμφιφυλόφιλη δεν σημαίνει, όπως πολλοί άνθρωποι το καταλαβαίνουν, ότι κάνει έρωτα πότε με άνδρα και πότε με γυναίκα, δεν σημαίνει ότι έχει δύο ερωτικούς συντρόφους, έστω κι αν ορισμένες φορές σημαίνει και κάτι τέτοιο. Η αμφισεξουαλικότητα στο επίπεδο του ασυνειδήτου συνίσταται στη δυνατότητα να προεκτείνομαι στην άλλη, να αναπτύσσω σχέση με την άλλη με τρόπο ώστε να περνάω μέσα στην άλλη χωρίς να την καταστρέφω. Να την αναζητώ εκεί όπου βρίσκεται εκείνη, χωρίς να προσπαθώ να τα επαναφέρω όλα σ' εμένα.

Τέλος, αυτό το ανοιχτό, συνταρακτικό μέχρι τρέλας ενδεχόμενο συντροφεύεται στην εγγραφή του από ένα συγκεκριμένο είδος γέλιου. Πολύ έχουν κλάψει οι γυναίκες στην ιστορία του πολιτισμού, αλλά μόλις στεγνώσουν τα δάκρυα, θα δούμε να αναβλύζει στη θέση των δακρύων άφθονο το γέλιο. Είναι η έκρηξη, το ξεχείλισμα, ένα είδος χιούμορ που δεν θα περιμέναμε ποτέ να το ανακαλύψουμε στις γυναίκες, και που εντούτοις συνιστά ασφαλώς τη μεγαλύτερη δύναμή τους, γιατί είναι το χιούμορ που βλέπει τον άνδρα πολύ πιο διορατικά από όσο είδε ποτέ εκείνος τον εαυτό του. Ένα γέλιο που τραντάζει το τελευταίο κεφάλαιο του κειμένου μου με τον τίτλο *LA*, «Αυτή που γελά τελευταία». Και που αρχίζει γελώντας με τον εαυτό της.

Μετάφραση: Πελαγία Μαρκέτου

¹ Το γαλλικό κείμενο επαναλαμβάνει κι εδώ τη μεταφορά της έμμεσης χρησιμοποιώντας τη φράση «rendre gorge» (κυριολεκτικά: rendre = επιστρέφω, αποδίδω, αποκαθιστώ, ξερνώ· gorge = λαιμός, στέρνο). (Σ.τ.Μ.)